

«БЛАГОСЛОВЕННИ ВИ, СЛІДИ...»

ВЕЛИКИЙ ПРОЕКТ: СКОВОРОДА-300

Проект націлений на підготовку до відзначення на національному рівні 300-річчя від дня народження видатного українця Григорія Савича Сковороди. Читач уже ознайомився з низкою публікацій на цю тему в номерах «Демократичної України». Сьогодні — розповідь про поїздку членів клубу «Дорогами до прекрасного» (Київський національний економічний університет), який очолює невгамовна помічниця автора Великого проекту, харківського професора Івана Гришину, економіста Миколи Шрамка до полтавського міста Лохвиці. До них приєднався і автор публікації. Наш маршрут пролягав через отчину Сковороди — козацьке містечко Чорнухи і далі у супроводі Миколи Соляника, директора Чорнухинського літературно-меморіального музею Г. Сковороди.

Сумським шляхом — на Лохвицю

Виринувши від батькових садби Сковороди, оспівавши себе хрестом перед Покровською церквою, — на удачу нашої подорожі. Перейшли місток через річку Многа, тепер затіненої очеретами й затягнутої зеленою ряскою, а колись підійомною для великих козацьких човнів. Далі — широкою вулицею села Ковалів, що вмовстилося під косогором, вивершено густим лісом. Через пару кілометрів вивернули ліворуч на доріжку асфальтову, яку іменують Сумським шляхом.

У Чорнухах на подальшу поїздку направили нас добрим словом-орієнтиром відомий краєзнавець Трохим Зуб. Він порадив найперше завітати до краєзнавчого музею і неодмінно вклонитися пам'ятникові Сковороди, який, за його словами, споруджено на тому місці, де «колись стояв старенький будинок школи, а в рій був народний учитель Григорій Сковорода».

Науковий працівник музею, дослідник життя і творчості мислителя Тетяна Гринь озброїла нас письмовими свідченнями перебування Сковороди в Лохвиці, зокрема витягом зі статті Д. Бровара «Мовою музейних експонатів» у газеті «Зоря Полтавщини»: «...Мандрівний філософ багато подорожував містами і селами України. Його життєві стежини не раз приводили і на лохвицьку землю. Він зупинявся, жив і працював у Лохвиці, вчителював у школі для дітей, за документами «для простих людей», співав у хорі лохвицької церкви Святої Богородиці. Грав на сопілці і сам писав музичні твори».

У дорозі часу не гаяли: роздвигалися усоби, де пропливали відоланки і переліски, розкривалися душею, адже все це земля, якою ходив юнак Григорій Сковорода. На голос просялися слова Максима Рильського:

*Благословенні ви, сліди,
Не зміти в вітності дощами,
Мандрівника Сковороди
З припорошеними саквами,
Що до цілющої води
Простує, занедавши храми.*

Мимоволі подумалося, чи не міг несподіваний хліпец Григорій полишати ще в дитинстві батькову хату й пускатися в мандри близькими і далекими околицями Чорнух? Згадуємо: у 12-річному віці подався аж до Києво-Могилянської академії — світ он який неблизький. Тож хіба не міг дістатися до сотенного козацького містечка Лохвиці — усього ж у двадцяти верстах від рідної домівки! А що думає про це наш супутник, директор музею Микола Соляник?

Він і справді розмірковує над цим... Разом пригадуємо: у прибутковій книзі грошової казни Лубенського полку в цікавий запис про те, що в Чорнухинській сотні на ярмарковій 19 липня 1733 року за продана «вишкоченого вина» було взято покуючого збору «с Савви Сковороди чорнухського з п'яти ведер п'ятидесяти копеек». Що означає «вишкочене вино»? Словник Гринченка пояснює: вишкочувати — продавати вроздбій і наводить приклад: «Як би я цю горілку вишкочував». Тепер знаємо: Савва Сковорода продав домашнє вино, певніше за все, вишкочку на розлив, певно, з глиняними кувалими.

На ярмарок козак Савва виявив добре барило вина, у льоку вдома лишилось виробленої вишкочки не менше, адже повесні Чорнухи

суцільно потопали в білому вишнево-му цвітінні. До чого веде мій співрозмовник? У сковородинські часи в Чорнухах ашталювалися на рік лише дві ярмарки, зрозуміло, на Трійцю і першу пречисту. Чорнухи лежали на узбіччі торованих торговельних шляхів, тож батько Грицька навідувався на ярмарки в інших містечках, найперше в Лохвиці, вона була до Чорнух ближча за Лубни й Пирятин. Та й життя тут струмлюло жвавіше, адже Лохвиці ще 1644 року було надано магдебурзьке право. Тож хазяйновитий Савва брав із собою й сина, щоб допомагав на ярмарку та й світу нового побачив.

Пам'ятник Григорію Сковороді у Лохвиці

Бронзовий громадянин міста

Заснування Лохвиці губиться в історії. У Київській Русі місто входило до Переяславського князівства і слугувало укріпленням форпостом Посулської оборонної лінії. У літописних джерелах Лохвиця вперше згадується в 1320 році.

Саме із цих історичних відомостей почалося наше ознайомлення з Лохвицею в краєзнавчому музеї, який був заснований у 1919-му. Наше враження від восьми залів музею неперебутнє: щертєр заповнені експонатами, що відображають усе розмаїття лохвицького краю, насамперед його історію. Це — старовинна зброя і прапори із вишитими літерами КВСЛ — козацького війська сотні Лохвицької; причетні до міста славі імена: Тарас Шевченко, друга подорож якого Україною проходила через Лохвицю; Іван Айвазовський представлений у музеї оригіналом картини, що зображує чумаків; композитор Ісаак Дуневський, котрий тут народився і молоді роки віддав розвою культурного життя в місті; на решті природу: уміло преларовані чучела птахів і тварин краю.

А поряд на стіні, як попередження, — на весь людський зріст дзеркало, а під ним напис: «Єдиний представник живого світу, здатний врівняти природу». Як завжди, хотів побачити себе — безтурботного, навіть веселого.

Та раптом зрозумів, що із дзеркала дивиться на мене саме «єдиний представник», дивиться з доктором і осудом. Так, це і я винний в тому, що немає вже тут, у лохвицькому краї, сірого журавля, спудало якого нині за склом стенда, так само пропали й поважна дрофа і ще добрий десяток тварин. Зникли назавжди...

Особливо уважно вслухалися ми в розповідь екскурсовода Тамири Романівни біля музейних стендів, присвячених Григорію Сковороді, довсялися поставилися до її заповнення, що Сковорода у своїх мандрах Україною не міг обминути і Лохвиці, козацька сотня якої уславляла себе в часи Хмельниччини, а також відвідував «школу для простолудинів», що розміщувалася на вулиці Лубенській (нині — Шевченка). Тож лохвичани вважають Григорія Сковороду, разом із чорнушанами, своїм вели-

Настав день відкриття пам'ятника видатному українцю. Кавалерізде згадував: «Люди заповнили весь майдан... Після співу «Інтернаціоналу» і спеціально написаного до цієї події «Сковородинського маршу» голова ювілейної комісії зробив доповідь про виконання заходів щодо увічнення пам'яті Сковороди, про те, яку участь узяла в них широка громадськість. Були зачитані телеграми, що надійшли з Харкова від академіка Д. Багалія, з Полтави від Інституту народної освіти, губернського музею, наукового товариства й інших інституцій». Вдячне місто винагородило автора пам'ятника у звичайній ти важкі роки способом — двома пудами вина. Справний скарб! Про це я почув від самого Івана Кавалерізде, коли він уже був прикутий до ліжка у своїй квартирі в Києві віком і недугою. У 1972-му, коли Україна відзначала 250-річчя від дня народження Сковороди, пам'ятник перелили в благородну бронзу — значить на віки...

Пошук лохвицького сковородинського сліду — не перший маршрут членів клубу по місцях перебування мислителя. А от харків'янин Микола Шрамко вперше приєднався до нашої мобільної експедиції. Він практично цікавився, де б зручніше прокласти туристичний сковородинський маршрут із рідної Слобожанщини, поєднати його із чорнухинськими витоками, зі шляхом на золотоверхий Київ. Адже саме на ньому, «слобожанському козакові», як його називають спільники по проекту, лежать турбота і відповідальність за «тисячу будиноків» на всеукраїнському туристичному сковородинському шляху. Саме такі місця для туризму — автомобільного, пішого, зеленого — він і шукав на Чорнухинщині й Лохвищині. Можна тільки по-доброму позздрити авторів Великого проекту «Сковорода-300», професору Івану Гришину, який має такого надійного помічника у реалізації грандіозного патріотичного задуму.

Після поклоніння героям наша здружена команда у притишеному настрої вивернула автобусом на асфальт і взяла курс на Пирятин, а далі на Київ. Я ж залишився ще на день у Чорнухах, де закінчував середню школу, щоб замкнути «кілець» (образ-символ, який полюбляв Сковорода) поїздки «благословеними слідами» народногo мислителя. Я когось хотів зустрітись з авторитетним біографом Чорнухинського краю, краєзнавцем Трохимом Зубом.

По життю — зі Сковородою

Я стояв на подвір'ї садби Сковороди, а з вулиці на зустріч зі мною йшов таким же позагом і зосередженістю, як і Сковорода на картинках художників, літній, невизначний на зріст чоловік. Свої 86 років Трохим Сергійович переказав на життєві перелогі Сковороди — і вони збіглися, реінкарнувалися в його власному житті уже в ХХ ст.

І в Трохимі Зубі в минулому одвічний козацький рід. Прадід Семен Зуб прибув із Запорозької Січі — укоренилися сім'єю на болотному березі Многи в Ковалів, зайнялися на добрі півтора століття землеробством, були як Савва Сковорода, «малогрунтовими козаками».

А вже в наш часи наймолодший у сім'ї Трохим перебрав у спадок сковородинські здібності: рано навчився грамоти (тільки читав не Псалтир, а «Тараса Бульбу» і «Як гартувалася сталь»), гарно співав (тільки не на криласі в церкві, а в сільському клубі), добрав грав (як і його земляк — на сопілці й скрипці, ще й на баяні).

Із Сковородою зазнайомився у восьмому класі. Читав у драматичному гуртку «Всякому городу нрав і права», грав Возного у «Наталці Полтавці». У переддень вій-

ни успішно закінчив Чорнухинську десятирічку (нагородили на випускному вєчорі, звичайно ж, не Біблією, а «Питаннями ленінзму» Сталіна).

Війна в одну мить перебрала плани 18-річного юнака. Замість продовження навчання його та однокласників одягли у військову драгуну, і без зброї вони кружляли громадськими Пирятинцями, потім довкруж Лубен та Сєнчі, й, звісна річ, швидко опинилися в Котопольському таборі на 60 тисяч полонених, де ознайомилися з «новим порядком» фашистів: голодом, прикладами, вбивчими пострілами.

Далі пунктир життя переходить у суцільну лінію страждань і тортур: утеча з табору, арешт у Чорнухах (особливо лютавали свої поліцейські). Втечі та лови вкінчилися арешт-решт відправленням у червні 1943-го товариством до Німеччини. І тут знову несподівана паралель, розділена двома століттями. У пошуку знань студент Могиліанки Григорій Сковорода вільно обходив університетські міста Німеччини, зокрема слухав лекції у Галле. Сковородинець Трохим Зуб майже рік по-чорному працював у будівельній фірмі «Гейнманн Мюсс» у місті Дорстені. А далі його із земляком Іваном Мищем кинули в тунель підземного заводу на кордоні з Францією. Живі мерці додали граніт по 18 годин на добу. Коли 22-річного Трохима визволили американці, він важив 38 кілограмів.

Закінчилося пекло, але не полегшало. При передаванні американцями в місті Губені в грудні 1945-го німецьких каторжан (а наших співвітчизників) радянській стороні, їз зустрічали духовним оркестром і червоним полотнищем із написом: «Батьківщина вітає вас!», а вже за крок після арки на них посилалися лайка: «Зрадники! Працювали на німців!». Додому повернувся голодний і напіводголений («На дорогу дали ложку цукру і три ложки борошна», — згадує), і все ж, як і Сковорода, зі скрипкою в руках. А затиш впродовж трьох років після закінчення вчительських курсів — робота на Воліні, згодом у селі Чорнухинського району і постійна недовіра, кадебітська опіка.

Лише в 1953 році, закінчивши Київський педагогічний інститут, увійшов у старші класи Чорнухинської середньої школи учителем історії й географії. 31 рік щоранку вів з учнями і вів із сковородинською дорогою знання і моралі. Три десятиліття напруженої праці й творчого сковородинського «радовавання»: учитель Трохим Зуб також керівник історичного клубу, учнівського хору та оркестру народних інструментів, активний лектор, завзятий краєзнавець і журналіст районної газети «Нова праця», автор статей в енциклопедичному словнику «Полтавщина». Численні педагогічні відзнаки і подяки прийшли до нього за ці роки, які теж, звичайно, не були безмарними.

Душевній стійкості, життєвої мудрості вився у свого земляка — Григорія Сковороди. Не просто перекручував твори, опанувавши його педагогічні принципи, а до 240-річчя від дня народження Сковороди створив музей, який нині переріс у великий меморіальний комплекс, написав книгу про видатного українця «Велетенські думки і слова».

Так замкнулося коло мого журналістської поїздки. Я записав сковородинську розповідь Трохима Сковородинця, прислухався до його порад: продовжити шлях до Сковороди, а він, цей вшануваний шлях, — радісний і безкінечний. Тож заводимо разом із читачем новий «сковородинський блокнот» — на Чернігівщині, Слобожанщині і далі усе тим же «благословеними слідами».

Володимир СТАДНИЧЕНКО